

Al fons, el mas Bell-lloc. En primer terme, les escasses restes de l'església de l'antic cenobi de canongesses de Sant Bartomeu.

Un monestir medieval a l'Albera

JOSEP CLAVAGUERA I CANET

La serralada de l'Albera, a més d'ésser rica en monuments prehistòrics i restes dels primers pobladors de l'Alt Empordà, també està ornamentada per un seguit d'esglésies i capelles romàniques bastides en plena època medieval, juntament amb castells i fortaleses que esguarden la plana empordanesa.

No és pas la intenció d'aquest article fer-ne una enumeració completa. Al contrari, fixarem l'atenció i serà objecte d'aquest estudi un monestir ben singular, possiblement el primer d'aquestes contrades que fou bastit i habitat per monges canongesses que seguien la regla de Sant Agustí, semblantment als monestirs o canòniques de Vilabertran (1060), Lledó (1090), Ullà (1121) i alguns altres, on monjos obedients a aquesta regla conreaven

les terres amb noves tècniques portades per altres monjos o pelegrins acollits en els monestirs i eren un focus de cultura per a tota la comarca.

Algú podria pensar erròniament que només foren els monjos de Sant Benet els qui colonitzaren l'Europa medieval i en particular el nostre Empordà. Evidentment que foren els primers i els principals artífexs d'aquesta tasca que caracteritza aquests segles de l'alta edat mitjana, però altres ordes religiosos i també els anomenats religiosos militars posaren el seu gra de sorra en aquesta tasca colonitzadora i cultural.

Fou en l'inici del segle XI que sorgiren aquestes canòniques o cenobis com a resposta a la reforma del Papa Gregori, que va promoure la vida del clergat en comunitats seguint la regla de Sant Agustí, regla que no fou redactada al segle IV pel bisbe

In Nomine Domini nostri Iesu Christi Signis etc.
 Maria et Dni Ruperberti Barnocloni patroni m. et conventus
 m. et conventus m. et conventus m. et conventus

Donació del Cortal
 y hermita de Bell-
 lloch y del lloch
 religios.

Bell-lloch.
 Primerament se nota y declara en lo finit llibre que se
 inicio lo dit monestir fu fundat en lo Parro de St Esteve de Cantal-
 llops en lo dit riu anomenat Bell-loch baix invocació de Sant
 Bartomeu de Bell-lloch com ne dona llum y declara la dita
 quon nota que lo dit monestir sequent a sic a tots notori que jo
 Dalmau Biscomte de Rocafort per mi y tots los meus en
 bona fe y sens ningun engany dono, alabo y fermandent con-
 cedent a tu Guillem de Capmany o ha qui voldras dexar-lo
 o alienar y també lo lloch religios a totes las suas voluntats
 ara y pera sempre fetes en la vida y more aquell Cortal meu
 integro ad tot lo honor culte y inculte hermy y condret en lo
 mateix Cortal pertanyent y ab totes las seus emprius y ayguas
 tenen de las ayguas pasturas entradas y exides en qualsevol
 part com y també ab totes las millores o edificis los quals
 allí o ahont se podran fer en tots del abisme als nubols lo qual
 Cortal es en lo Parro de St Esteve de Cantallops, avís que no
 ves del dimes ni dit Cortal e anomenat de maticio o en las cotas
 o sea o fuste exigir ni pagar ni a tu ni a altres personas las que
 te hauras poses en posesio en la vida o en la mort convinga
 o fessia convenir en lo dit Cortal avís com millor y mas
 sanamente se pot en crechures o en crechures al seu profit y en el
 moment o dels seus Cortal te dono ad totes las seus atempus
 alabo y fermandent y concedent difinisch per lo lloch
 te y hermita a tu a totes voluntats o de totes maneres en la
 vida y en la mort fetes y fetes y a tu y als qui voldras de tota
 pagu potes en corporai pociu e cedire a tu y aguis voldras totes
 las suas veus, accions y crechures y també totes las ministracions
 reus y personals a mi pertanyents de alguna manera o de
 aver e d'ave de dit Cortal e del seu honor y te prometo per la
 feina e fessio que jo dit Cortal ad totes las seus emprius
 hermy y condret e la escrite o que tenir bo certu y a tu lo voldras

Document fundacional de la canònica
 de Bell-lloc, de 18 d'agost de 1222.

d'Hipona amb aquesta intenció, sinó que fou l'esperit d'aquest bisbe que aconsellava als seus sacerdots de viure en comunitats o petits grups de clergues amb les obligacions de professar pobresa i obediència als superiors, reunint-se a l'església per cantar l'ofici diví, però a més quedant sota la jurisdicció de llurs bisbes.

Aquest fou l'esperit de les canòniques fundades per tot l'Empordà en aquests segles XI i XII, i també —amb uns certs matisos— fou l'esperit de les canongesses de Sant Bartomeu de Bell-lloc, erigit en l'antic camí que anava des de Peralada a Requesens.

El cenobi de canongesses agustines

En la primera meitat del segle XIII, segons la transcripció d'un pergami en el «Llibre de notes, de contractes i notícies» que es troba en l'arxiu del Palau de Pera-

lada, amb data del 18 d'agost de 1222, es dona compte de la fundació d'aquesta canònica femenina realitzada per la senyora GUILLEMA DE CAPMANY, gràcies a la donació d'uns terrenys de part del vescomte de Rocaberti, que diu textualment: «Primerament se nota y declara en lo present llibre que ab inicio lo dit Monestir fou fundat en la Parròquia de Sant Esteve de Cantallops, en lo territori anomenat Bell-lloch, baix invocació de Sant Bartomeu de Bell-lloch, com ne dona llum y declara la subsegüent nota del thenor següent: Sia a tots notori que jo Dalmau Biscomte de Rocaberti per mi y tots los meus, en bona fe y sens ningun engany dono, alabo y fermandent concedes a tu Guillem de Capmany o a qui voldras deixar-lo o alianar; y també lo lloch religiós a totes las suas voluntats ara y pera sempre fetes en la vida y mort aquell «cortal» meu integro, ab tot l'honor cult i incult, hermy y condret en la mateix Cortal pertanyent y ab totes los seus emprius en si que tenen les ayguas, pasturas, entradas y exides en qualsevol part, com y també ab totes las millores o edificis los quals allí, o ahont se podran fer en totes del abisme als nubols, lo qual Cortal es en la Parròquia de S. Esteve de Cantallops».

Aquesta cita de l'acte de donació de terrenys, que continua assenyalant tots els detalls de la fundació, acaba amb la data dient així: «Actum est hoc decima quinta kalendas septembris anno 1222. Signum Dalmacy de Ruperbertino predicti qui hoc laudo, et firmo y prego que sien firmats».

Així naixia el primer monestir empordanès de canongesses agustines sota la protecció de la poderosa Casa de Rocaberti, en el qual —en els inicis— només podien ingressar donzelles de condició noble.

Ben aviat es veieren premiats els esforços de la priora Guillemma; d'una banda amb documents de reconeixement del Papa Innocenci IV; i de l'altra amb les donacions i rendes de part de les families nobles d'una i altra banda dels Pirineus. Tot fa pensar que la fundació fou assegurada des del començament. La comunitat religiosa anava creixent en nombre de donzelles emparentades amb les families nobles i amb la illusió de bastir un gran monestir.

Tampoc no mancaren els contratemps i les controvèrsies a la priora Guillemma. El llibre de notes abans citat fa esment de diverses causes i litigis amb els habitants de Cantallops, sobretot per l'ús i el domini de les aigües de les rieres de Torrellas, d'Arnés de la Barneda i del torrent de Llinàs.

La pau, la bellesa i la solitud del paratge, juntament amb l'esperit que es respirava a Bell-lloc, serien causes suficients perquè la fundació s'anés consolidant dia darrere dia.

Les prioros de Bell-lloc

Per conèixer la vida monàstica d'aquesta canònica ressegurem —encara que sigui breument— les activitats i els períodes de mandat o d'estar al front de la comunitat de cada una de les prioros, especialment en els inicis o en el que en podríem dir «període constructiu». No tot foren només els maldecaps de bastir la casa i l'església, sinó que s'hi adjuntaren també altres factors externs adversos que dificultaren la vida de la comunitat, tal com ja hem apuntat abans. Ho farem seguint el llibre de notes ja citat.

GUILLEMA (1222 - 1262)(?)

Consolida la fundació de la canònica. El dia 19 de juliol de 1252 obté el privilegi de la franquícia de tots els súbdits del vescomte Jofre de Rocabertí, per així estimular donacions, llegats, vendes i testaments a favor del cenobi que ell tant estimava.

El 1254 compra a Bernat de Pau unes cases, terres i pastures que aquest tenia a la parròquia de Santa Eulàlia de Vilanova, pel preu de 3.000 sous malganesos.

ALAMANDA (1262 - 1285)

Fa la compra a Berenguer de Clusa dels delmes de les collites de la parròquia de Sant Miquel de Solans.

Donació al monestir de la meitat de l'estany Taxonera, situat en la parròquia de Sant Esteve de Cantallops, de part de Ramon de mas Puig d'aquesta parròquia.

L'any 1267 serà el mateix Berenguer de Clusa qui vendrà a la canònica els cens, les rendes i altres drets de propietat que tenia en la parròquia de Santa Maria d'Agullana i a Sant Miquel de Solans.

Més endavant serà el mateix comte d'Empúries, Huc IV, protector de Bell-lloc, qui concedirà el privilegi de salvaguarda a favor de la priora, les religioses i el personal domèstic, i també els béns del monestir. També el vescomte de Peralada, Jofre de Rocabertí, donà mostres de l'apreci que tenia pel monestir amb donacions i favors de tota mena. Així, tenim notícia de la donació de la vuitena part del seu delme d'Agullana, les vint-i-una «migerias» de blat que rebia dels masos d'Els Vilars d'Espolla.

Seguint l'exemple del vescomte, altres famílies nobles de Peralada feren les seves donacions: Ramon Massot, Arnald de Rossinyol...

L'any 1276 serà el noble senyor del castell de Montroig de la parròquia de Biure, Galçaran, qui dona al cenobi, en el qual tenia una germana, el mas Serra de Darnius, situat a prop de Boscarós.

GARSENDA (1288 - 1294)

No sabem massa el govern prioral de Garsenda, però sí que l'any 1292 va fer una compra a l'hostaler de Peralada,

Arnald, de quatre masos situats a Morasac, que són: Carrera, Rorbau, Badsach i Massot, que aquest tal Arnald havia comprat a Dalmau de Rocabertí.

RAIMUNDA DE PALOL (1294 - 1317)

L'any 1309 Dalmau de Rocabertí subscrigué a favor de Bell-lloc la venda de cinquanta sous en censos, que havia de pagar l'alcalde de la Jonquera cada any per la festa de Nadal.

Segons el llibre de notes, trobem una llarga llista d'homes de Peralada que l'any 1311 feien capbreu a les monges canongesses de Bell-lloc. Entre ells hi ha: Berenguer Massot, Ramon Rull, Pere de Llers, Ramon Mallol... i altres, fins a una vintena de veïns. Les compres es van succeint i podem pensar que el patrimoni de la canònica ja era important.

BEATRIU DE ROCABERTÍ (1330)

Germana del vescomte de Peralada. Ara, la seva urna-ossera es troba en el claustre del convent del Carme d'aquesta vila, i allà consta que va morir el dia 3 de gener de 1330.

BEATRIU DE PALOL (1332 - 1336)

L'any del seu priorat, el 1333, fa el primer tracte amb el seu germà, el noble Ramon de Palol, sobre la venda dels masos Teixidor, Ferrer i una tercera part de les rendes del mas Toron, de la parròquia de Sant Julià de Tors (la Jonquera).

ESCLARMUNDA (1339 - 1341)

Aquesta priora intervé en la venda dels delmes de la parròquia de Sant Julià de Tors a favor del noble Guillem d'Avinyó. Subscriuen aquesta venda, juntament amb la priora, altres canongesses de Bell-lloc, cosa que en certifica la procedència d'aquestes dames: Francesca Çagarriga, subpriora; Ermensenda de Banch, sagristana; Blanca Gavela, pietera; Elvira de Blanes; Sibilla de Soler; Raimunda de Parapertusa; Blanca de Clusa; Agnès de Vilert; Saurina de Cabrera; Blanca d'Aladern; Serena d'Illa; Elisenda de Vilafant; Francesca de Serra; Elisenda de Trilla; Esclarmunda de Catllar; Alamanda de Buada i Cilia de Santa Cilia.

BEATRIU (1342)

Aquesta priora només s'esmenta en una escriptura del monestir de l'any 1342.

SIBIL·LA DE SOLER (1347)

La trobem citada en el document anterior com una simple canongessa i l'any 1347 apareix com a priora en una venda d'un bancal, situat a la parròquia de Vilanova de la Muga, propietat de Bernat Dulcet i Raimunda de Vilanova.

ALAMANDA DE BUADA (1363 - 1367)

També citada com a simple monja en

El mas de Bell-lloc, reformat a principi de segle segons els canons modernistes, amb una torre cilíndrica emmerletada.

JOSEP RAFART

el document de 1339. Després, com a priora, signà un establiment d'una peça de terra de l'horta del Llobregat, a favor de Joan Cosme, fuster de Peralada.

GARSENDA DE CASTELLNOU (1374 - 1382)

Amb data del 3 de desembre de 1380, en virtut d'un testament atorgat a Perpinyà de part de Sibilla, vídua de l'honorable cavaller Roger de Besora, al monestir de Bell-lloc, heretà la meitat del delme de la parròquia de Cantallops, que el seu pare havia comprat al noble de Bernat de Clusa.

GARSENDA ÇAGARRIGA (1388 - 1410)

Tingué un llarg priorat i fou en aquestes dècades que es realitzà el trasllat a la vila de Peralada. Data històrica per a les canongesses agustines que, deixant els seus orígens, continuaran la vida plàcida i quieta, amb el mateix esperit monàstic dins els murs de la vila comtal. La seguretat de llurs vides haurà guanyat a la bellesa del paratge de Bell-lloc.

Fou aquesta priora qui rebé la cessió de part de Felip Dalmau de Rocabertí, segons escriptura notarial, amb data del 29 de novembre de 1390. El missioner diocesà mossèn Lluís G. Constans, que tingué accés a l'arxiu del convent de Peralada, en el seu treball sobre Bell-lloc lamenta que s'hagués perdut el pergamí-document original. Per això s'haurà de servir d'una traducció del segle XVIII. Ara copiarem un fragment d'aquesta traducció, per valorar l'abast d'aquesta cessió. Diu així: «*De grat y certa ciència, per nos*

y nostres hereus y successors, presents y esdevenidors, donam e concedim ab perpetua donació, pura perfecta e irrevocable, que se diu entre vius, a V.M. venerable religiosa Domina Garsenda, per la gràcia de Déu, priora de dit monestir, present y acceptant, i a les canongesses y convent de l'expressat Monestir y a les successores de V.M. en lo mateix ja referit, tot aquell espay o sol de terra nostra, anomenat Palau, que tenim y es cerca y aprop de la yglesia de Sant Martí de dita vila, envers la part de tramontana, y també d'una certa capella anomenada de Sant Fructuós, allí mateix en lo dit lloch anomenat Palau, existent y fundada, com així mateix qualsevols camps, hospicis o casas, patis, gardins, o carrers o altres qualsevols aspays». Foren testimonis de la cessió els venerables homes Bernat de Camps, canonge, i Ramon de Boixols, ciutadà de Girona. Fou redactada aquesta escriptura en la vila de Peralada, el 29 de novembre de 1390. La signà el notari públic de Peralada, Jaume Hospital.

Segons Pella i Forgas, la casa Rocabertí ja tenia bastit el seu palau-castell extramurs l'any 1384, i per tant si féu la cessió de l'antic palau —suposem mig enrunat— a les canongesses és perquè ells ja estaven en el nou.

La mateixa vescomtessa Esclarmunda dotava el nou convent de Peralada amb vint-i-cinc rals d'or anyals i amb uns censos que rebia d'unes propietats del regne de Mallorca.

També el llegat pontifici del papa d'Avinyó i el mateix antipapa Benet XIII donen el seu vist-i-plau al nou emplaçament, fent constar en la petició que la

La façana del mas, amb finestres neogòtiques, arran de l'antic camí de Peralada a Requesens.

JOSEP RAFART

donació del palau i terrenys dels Rocabertí serviran «ad modum claustris». Finalment el bisbe de Girona, en el 1391, subscriu el document concedint el degut permís del trasllat de Bell-lloc a Peralada.

Les causes del trasllat a Peralada

La situació geogràfica, lluny de tot nucli habitat i en els contraforts de l'Albera, prop de dos passos naturals el coll de Panissars i el pas de la Massana, amb el perill de contínues incursions d'exèrcits i homes armats, el cenobi de donzelles nobles vivia en constants perills de tota mena.

El neguit va augmentar l'any 1285, quan tot l'Alt Empordà es convertí en escenari de fortes accions bèl·liques. La incursió de Felip l'Ardit contra el rei Pere el Gran de Catalunya-Aragó portant endavant la croada que el Papa de Roma havia decretat, fou un gran perill per al monestir, agreujat pel fet del pas per la Massana de l'exèrcit francès de 200.000 homes. Les canongesses, per salvar llurs vides, segurament varen refugiar-se en algun poble emmurallat o en alguns masos allunyats del pas de les tropes.

No degueren arribar a Peralada, ja que, per una banda, la distància des de Bell-lloc era considerable, i per l'altra les cròniques diuen que el mateix vescomte va manar incendiar la vila fortificada, perquè no caigués en poder dels enemics.

La pau i la tranquil·litat en el monestir de Bell-lloc ben sovint es veien interrompudes per diverses causes externes, i és per això que en la documentació del llibre de notes abans esmentat observem una

constant tendència a comprar terres i masos en la vila de Peralada i en el seu entorn. Això fa pensar que ja es covava la intenció del trasllat a la nova vila emmurallada. Amb tot, malgrat els perills, les donzelles nobles devien professar-hi, ja que, segons un pergami datat el 27 de novembre de 1316 que cita Tomàs Vicens (3), va tenir lloc una votació entre les canongesses sobre l'ús del sobrepellís en la qual foren trenta-una les monges participants.

El trasllat definitiu no serà fins a final del segle XIV, sota el mandat de la priora Garsenda Çagarriga, com hem dit abans, Bell-lloc, amb els records, neguits i contratemps passats, queda ja en la història de les canongesses agustines. Ara, un munt de pedres resten com a testimonis d'aquell cenobi de Sant Bartomeu.

La vida monàstica i l'esperit de la canònica va continuar dintre els murs de Peralada en l'antic palau dels comtes, fins a la seva recent extinció. L'any 1977 les poques monges que restaven es traslladaren a un altre convent de la mateixa orde.

Mentrestant els senyals del pas i de l'estada a Bell-lloc resten només en els vestigis de les antigues construccions i en els arxius, on el llibre de notes i els pergamins proclamen l'esplendor i la glòria de dues centúries de vida monàstica.

Josep Clavaguera és arxiver del Palau de Peralada.

BIBLIOGRAFIA

ARXIU DEL PALAU DE PERALADA: *Llibre de notes, de contractes i notícies*. Secció F, reg. 1185.

ARXIU DEL PALAU DE PERALADA: Treball inèdit de Mn. Lluís G. Constans, presentat al «Certamen histórico-literario de la Biblioteca del Palacio de Peralada». 1953. Secció H, reg. 1290.

VICENS, TOMÀS: *Qüestions prehistòriques i altres notícies de Peralada*. II part: «El monestir de canongesses de Sant Bartomeu de Bell-lloc de l'orde de Sant Agustí». Palatrugell. Imp. Palé. 1932.

BADIA I HOMS, JOAN: *L'arquitectura medieval de l'Empordà*. B II. ALT EMPORDÀ, pàg. 90. Girona, 1981.

NOTA

Cal remarcar que el llibre de notes que ens ha servit com a base per a aquest treball fou abans consultat per Mn. Lluís G. Constans, missioner diocesà, traspassat fa una trentena d'anys, que tingué accés a l'arxiu de les canongesses i així va fer un treball d'un centenar de fulls mecanografiats, que presentà al «Certamen histórico-literario» convocat per la Biblioteca del Palau de Peralada, l'any 1953. No fou premiat, però el treball està catalogat en l'APP.